

Broedvogels van de Haarlemmermeer en Houtrakpolder in 1993

Hans Groot

Inleiding

In het verslag 'De vogels van de Haarlemmermeerpolder' (sine anno) spreekt de auteur, P.H. Blekendaal, de hoop uit dat deze publicatie bij een aantal jongeren weerklinkt vindt met het gevolg dat deze dit eenmaal begonnen mooie veldwerk overnemen of te zijner tijd gaan beoefenen. Voor de vogelwetenschap en -bescherming heeft het onderzoek waarde, vindt Blekendaal, indien een dergelijke studie wordt voortgezet of, na enige jaren, herhaald.

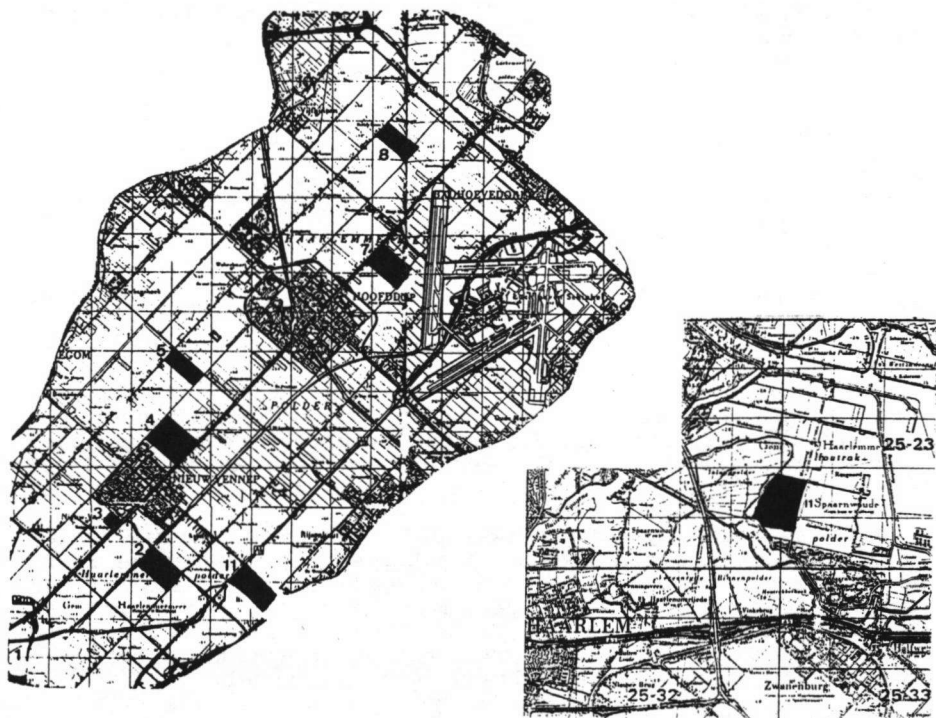
Het heeft even geduurd, voordat de 'jongeren' deze schone taak op zich namen, maar in 1993 was er een goede aanleiding om de broedvogelstand in de Haarlemmermeer te onderzoeken. Zoals bij velen bekend, wil de VWG in 1996 een Avifauna uitbrengen over de vogels van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Aangezien we zelf weinig informatie hadden over de broedvogels van akkers heeft de veldwerkcommissie in 1993 een inventarisatieprogramma voor de Haarlemmermeer opgesteld. Daarnaast vonden inventarisaties plaats in karakteristieke elementen van de Haarlemmermeer als de boomgaard De Appelenburgh en de Eendenkooi van Stokman. Over de inventarisatie van het Haarlemmermeerse Bos kunt u in de volgende Fitis lezen. Bovendien is ook een gedeelte van de Houtrakpolder als onderdeel van het biotoop 'akker' op het voorkomen van broedvogels onderzocht.

Gebiedsbeschrijving

De Haarlemmermeer is een grote polder met een totale oppervlakte van 18500 ha. De in 1852 drooggelegde polder ligt 4 tot 4.75 meter onder de zeespiegel. Het agrarische cultuurland bestaat voornamelijk uit enorme kavels bouwland. Slechts in het NW-deel (boven Vijfhuizen) bevinden zich weilanden. In het oostelijke deel staat een aantal plantenkwekerijen. De polder wordt omringd door de Ringvaart en doorsneden door de Hoofdvaart en enkele andere kanalen. Jonge polderbossen als het Haarlemmermeerse Bos en Hoofddorpse Bos zorgen voor enige doorbreking van de eindeloze vergezichten. Tenslotte bevinden zich in de polder snelgroeïende woonkernen als Hoofddorp en Nieuw-Vennep en in het NO-deel de luchthaven Schiphol.

Opzet en methode

Omdat de Haarlemmermeer veel te groot is om integraal te inventariseren, is een aantal steekproefgebieden ('plots') geselecteerd. Bij deze selectie is dankbaar gebruik gemaakt van de contacten die Bert Jan Bol met diverse agrariërs in de Haarlemmermeer onderhoudt. Bert Jan volgt met een aantal mensen al jaren het wel en wee van de roofvogels en uilen in de polder, onder meer door controleren van nestkasten. Omdat het in verband met de grootte van de kavels noodzakelijk is het land te betreden, heeft Bert Jan aan een aantal boeren bij wie hij kasten heeft hangen hiervoor toestemming gevraagd en gekregen. Vervolgens is geprobeerd om voor deze gebieden inventarisan-ten te vinden. Niet voor iedere plot zijn inventarisan-ten gevonden.

Figuur 1. Ligging van de plots in de Haarlemmermeer en Hout-rakpolder.

De gehanteerde methode is de uitgebreide territoriumkartering, ook wel bekend als BMP-methode (Van Dijk, 1993). De plots dienden zes keer bezocht te worden; vijf keer 's ochtends en één keer 's avonds in juni met het oog op de mogelijke aanwezigheid van Kwartels. Getracht is de bezoeken eind maart, half april, eind april, medio mei, eind mei/begin juni en eind juni te brengen. Deze opzet is redelijk goed geslaagd. Helaas is niet in alle plots een avondbezoek gebracht.

Alle soorten, ook van de erven/tuinen, dienden gekarteerd te worden. Naast het noteren van territorium- en nestindicerende waarnemingen is de inventarisanen verzocht de gewaskeuze per perceel in te tekenen. Helaas is ook dit niet in alle plots gebeurd. De basisgegevens zijn centraal verzameld en geïnterpreteerd volgens de BMP-richtlijnen.

In totaal zijn 10 gebieden geïnventariseerd met een gezamenlijke oppervlakte van 436 ha. Het betreft één boomgaardplotje, één eendenkooi en acht akkerplotjes. De ligging van deze gebieden is te vinden in figuur 1.

Resultaten

In de tabellen 2 en 3 zijn de resultaten per plot samengevat. In totaal zijn in de bouwlandplots 42 broedvogelsoorten vastgesteld. De vijf talrijkste soorten waren Huismus, Kievit, Gele Kwikstaart, Veldleeuwerik en Wilde Eend.

In het algemeen komen de primaire weidevogels (dat zijn soorten die bijna overal in het grasland van Nederland broeden), als Wilde Eend, Scholekster, Kievit en Tureluur op het bouwland in lagere dichtheden voor dan in de weidegebieden ten oosten van Haarlem (Looij, 1989). De dichtheden van deze soorten worden bovendien nog aanzienlijk opgewaardeerd door het plot in de Houtrakpolder. De Grutto ontbreekt geheel op bouwland in onze regio. De Veldleeuwerik en Gele Kwikstaart doen het evenwel in het akkergebied beter dan hun soortgenoten in de weidegebieden.

Leuk is de aanwezigheid van twee paar Wintertaling, welke niet te boek staat als een vogel van akkergebieden. De enige roofvogel die als broedvogel is vastgesteld, is de Torenvalk. Het aantal Patrijzen viel mij tegen, maar er is wel een territorium van de Kwartel gevonden. De Kluut prefereert bouwland nog steeds boven het weiland in onze regio. Opvallend is het ontbreken van de Fuut en Knobbelzwaan als broedvogel.

Een niet karakteristiek stukje Haarlemmermeer, plot nummer 10 de Eendenkooi van Stokman. Foto: Lida van den Heuvel.

De aantallen broedvogels op het erf en in de tuin waren eveneens vrij laag. Daarnaast werden verwachte soorten als Turkse Tortel, Holenduif, Ransuil, Zwarte Roodstaart, Grote Lijster en Zanglijster niet aangetroffen. Daar tegenover staan wel de territoria van Tortelduif, Gierzwaluw, Grauwe Vliegenvanger en Boomkruiper.

In De Appelenburgh en de Eendenkooi van Stokman werden 23 broedvogelsoorten vastgesteld. Globaal broeden hier dezelfde soorten als in de boerderijtuinen. De Roodborst, Fitis en Tjiftjaf zijn echter niet in de tuinen aangetroffen. Het is jammer dat informatie over de broedvogelstand in De Olmenhorst, een grote boomgaard, ontbreekt.

Van vijf soorten akkervogels werden voldoende territoria (minimaal 20) gevonden om de verdeling hiervan over de verschillende gewassen te berekenen. Een territorium is toegewezen aan een perceel (met een bepaald gewas) als op dat perceel de meeste geldige waarnemingen zijn gedaan. Indien op meerdere percelen evenveel waarnemingen binnen een territorium vielen, is het territorium toegedeeld aan het perceel met de hoogste

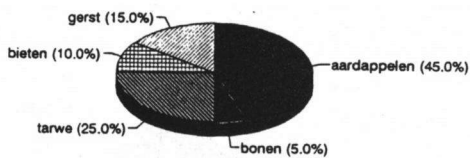
broedcode of laatste datum binnen de datumgrenzen. Dit wil dus niet zeggen dat de soorten ook daadwerkelijk in het betreffende gewas gebroed hebben. In tabel 1 is de oppervlakte van de verschillende gewassen voor een aantal plots weergegeven.

Tabel 1. Verdeling van het oppervlak geteelde gewassen per plot in ha in de Haarlemmermeer en Houtrakpolder in 1993.

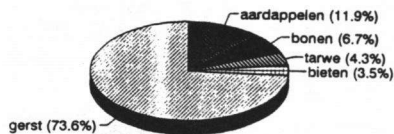
Gewas	Plot	2	3	4	5	7	8	9	11	Tot
Graszaad		8	-	15	2	10	10	-	5	50
Tarwe		12	6.5	25	16	10	20	20	20	129.5
Aardappelen		11	4.5	15	10	15	10	8	20	93.5
Bieten		8	2.5	11	8	10	20	8	10	77.5
Bonen		8	-	-	-	10	-	-	-	18
Gerst		-	-	5	-	5	-	-	-	10
Spruiten		-	-	8	-	-	-	-	-	8
Mais		-	-	-	-	-	-	16	-	16
Luzerne		-	-	-	-	-	-	2	-	2
Ui/prei		-	-	-	-	-	-	4	5	9

Om de voorkeur van een soort voor een bepaald gewas tot uitdrukking te brengen kan het percentage van het aantal territoria per gewas berekend worden. Dit is eenvoudiger te doen als de totale oppervlakte gelijk verdeeld is over de verschillende gewassen. Uit tabel 1 valt echter af te leiden dat dat niet het geval is. Derhalve wordt naast de verdeling van het aandeel van de territoria per gewas, gecorrigeerd voor het aandeel van een gewas in de totale oppervlakte. Het totale oppervlak aan gewassen is gedeeld door de som van oppervlakten van ieder gewas in alle plots samen. De correctiefactor die zo verkregen wordt is vermenigvuldigd met het percentage territoria in ieder gewas, waarna berekend werd hoe de uitkomsten hiervan zich tot elkaar verhouden.

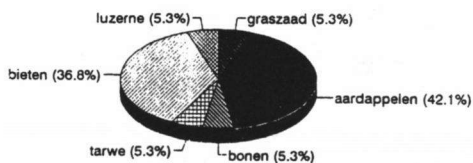
In figuur 2 staan de gewaspreferenties van de Fazant, Scholekster, Kievit, Veldleeuwerik en Gele Kwikstaart. Hierbij moet nog worden aangetekend dat de voorkeuren van Scholekster en Kievit vooral bepaald worden door de voorkeur in de Houtrakpolder, waar beide soorten relatief het meest voorkwamen.

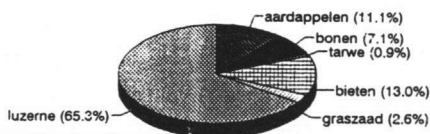
Fazant, ongecorrigeerd

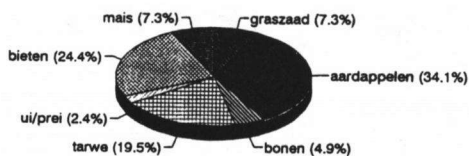
Fazant, gecorrigeerd

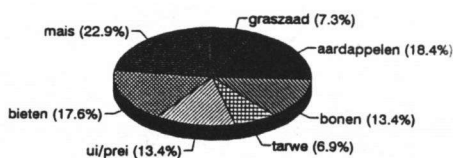
Scholekster, ongecorrigeerd

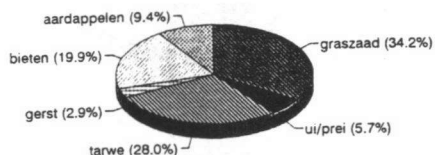
Scholekster, gecorrigeerd

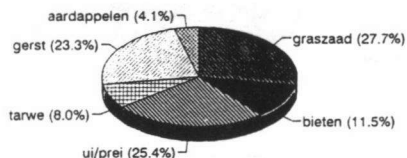
Kievit, ongecorrigeerd

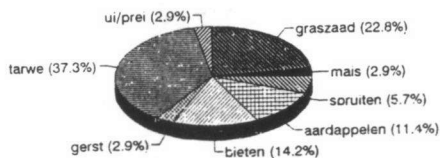
Kievit, gecorrigeerd

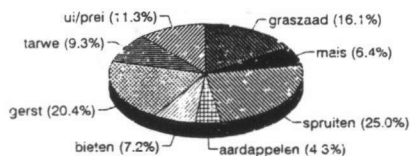
Veldleeuwerik, ongecorrigeerd

Veldleeuwerik, gecorrigeerd

Gele Kwikstaart, ongecorrigeerd

Gele Kwikstaart, gecorrigeerd

Figuur 2. De ongecorrigeerde en gecorrigeerde gewaspreferenties van vijf soorten akkervogels in de Haarlemmermeer en Houtrakpolder.

De meeste territoria van de Fazant zijn in aardappelen en tarwe gevonden. Deze gewassen beslaan ongeveer de helft van de totale oppervlakte aan gewassen. De Fazant lijkt bij correctie vooral gerst te verkiezen. Ofschoon dat gewas slechts 2% van de totale oppervlakte uitmaakt, is 15% van het aantal territoria van de Fazant in gerst gevonden.

Een dergelijk verhaal geldt ook voor de Scholekster. De meeste territoria zijn vastgesteld op percelen met aardappelen en bieten. De gecorrigeerde keuze van de Scholekster gaat evenwel

uit naar luzerne, dat slechts een fractie van het totaal omvat. De voorkeur van de Kievit is minder uitgesproken. De meeste Kieviten zaten op aardappelen, bieten en tarwe. Het hoogste gecorrigeerde aandeel territoria bevond zich echter op mais.

De keuze van de Veldleeuwerik is opvallend. Zonder en met correctie zijn de meeste territoria op percelen met graszaad gevonden; het gewas dat nog het meest wegheeft van het biotoop weiland. De meeste territoria van Gele Kwikken zijn gevonden in tarwe, maar door het grote aandeel dat dit gewas heeft in de totale oppervlakte blijkt na correctie dat de kleine oppervlakten spruiten en gerst relatief veel Gele Kwikken herbergen.

Discussie

De gevonden resultaten behoeven enige discussie. De omvang van de steekproef is klein (2% van de Haarlemmermeer) en niet aselect getrokken. Extrapolaties van de aantallen broedvogels in de Haarlemmermeer zijn derhalve niet mogelijk.

De dichtheden van enkele soorten akkervogels in de Haarlemmermeer en Houtrakpolder zijn in vergelijking met bijv. de dichtheden van akkervogels in Groningen laag (Van Scharenburg et al., 1990). In Groningen werden in 54 akkerplots met een oppervlakte van 5443 ha voor de Gele Kwikstaart, Veldleeuwerik en Graspieper gemiddelde dichtheden van respectievelijk 18.9, 11.7 en 7.4 gevonden. Daarentegen staat dat de dichtheden Patrijs, Scholekster en Kievit in onze akkergebieden hoger liggen. Hierbij moet de kanttekening gemaakt worden dat de aantallen van de Scholekster, Kievit en Veldleeuwerik in hoge mate bepaald worden door het plot in de Houtrakpolder. Dit komt zeer waarschijnlijk door de ligging van dit plot tegen de weidevogelrijke Inlaagpolder. Mede door het vroege maaien in 1993 zal een deel van de broedvogels in de Inlaagpolder zijn heil hebben gezocht in de Houtrakpolder. Zonder dat plot liggen de dichtheden van Scholekster onder en van de Kievit iets boven de dichtheden op het Groningse bouwland.

Ook in Groningen komen de primaire weidevogelsoorten Veldleeuwerik en Gele Kwikstaart meer op bouw- dan op weiland voor. Dat geldt daar eveneens voor de Graspieper, die in onze regio relatief meer in de weidegebieden broedt.

Helaas zijn niet meer avondbezoeken gebracht. De aanwezigheid van Patrijs, Kwartel en Ransuil is hierdoor wellicht onderschat.

Het aantal soorten en territoria van de erfvogels valt enigszins tegen. Wellicht zijn deze soorten niet altijd even consequent geteld. Het voorkomen van deze soorten hangt vooral af

van de beschikbare nestgelegenheid en de voedselrijkdom. Omdat in de plots de oppervlakte van de erven en boerderijtuinen niet groot was en er zich bovendien weinig rommelige hoekjes bevonden, is het geringe voorkomen van een aantal soorten te verklaren. Daarnaast is een aantal soorten aangewezen op het bouwland om te foerageren. Wanneer hier weinig te halen valt, kiezen weinig soorten de naaste omgeving van een boerderij in het akkergebied als broedplaats. Ook in Groningen zijn erven en overhoeken van marginale betekenis voor bosvogels. De erven en tuinen zijn daar te klein en te ver van bosrijke gebieden gelegen om veel soorten van bos en struikgewas te huisvesten. Het volledig ontbreken van de Turkse Tortel is opmerkelijk. In Groningen bleek de soort in zeer klein aantal bij boerderijen te broeden. De oorzaak hiervan werd onder andere gezocht in de verbeterde hygiëne van de erven: de enige territoria werden nog bij de meest rommelige boerderijen gevonden. Het lage aantal Boerenzwaluwen hangt mogelijk samen met het ontbreken van rundveehouderij (veel insecten). Uit onderzoek is gebleken dat de Boerenzwaluw significant meer voorkomt in weidegebieden dan in bouwland (mond. med. M. Bakker).

De berekende gewasvoorkeur van een vijftal soorten moet door de aannames bij het toedelen van een territorium aan een bepaald perceel en de kleine steekproef en aantallen territoria voorzichtig gehanteerd worden. Zo blijkt bijv. uit het onderzoek in Groningen dat het voorkomen van Kievit en Scholekster negatief correleert met maïs respectievelijk luzerne, gewassen die na correctie naar de oppervlakte de voorkeur in onze regio lijken te hebben. Uitgezocht zal nog worden wat er verder met deze gegevens gedaan kan worden. In ieder geval zal een significante voorkeur van een bepaalde vogelsoort voor een gewas samenhangen met de vestiging van de soort als broedvogel, de tijd van het telen van het gewas, de mogelijkheden om in het gewas te broeden en te foerageren, en het agrarische beheer ervan. Sommige gewassen krijgen bijv. meer bestrijdingsmiddelen toegediend dan andere.

Een goede vergelijking van de verzamelde gegevens uit 1993 met die van Blekendaal uit de periode 1966 tot en met 1969 is onmogelijk. Dat is spijtig, omdat dat wel het doel van zijn onderzoek was. Het ontbreken van informatie over de methode en intensiteit van Blekendaals onderzoek maakt het moeilijk de gegeven status van iedere soort op zijn juistheid te beoordelen. Het onderzoek in 1993 betrof een steekproef, waarvan de resultaten niet zonder meer geëxtrapoleerd mogen worden ten behoeve van aantalsschattingen voor de hele Haarlemmermeer. De gegevens van de provincie, die wel een vlakdekkende inventarisatie heeft uitgevoerd komen meer voor vergelijking met die van Blekendaal in aanmerking. Deze zal, voor zover mogelijk, in de Avifauna behandeld worden.

De inventarisatie in 1993 maakt wel duidelijk dat in het akkergebied enkele soorten nog in behoorlijke dichtheden voorkomen, ondanks de vaak intensief gevoerde agrarische bedrijfsvoering. Samen met de andere informatie die in de Haarlemmermeer en Houtrakpolder is verzameld over de broedvogelstand kan dat interessant materiaal bieden voor het verder vormgeven aan beide gebieden in de toekomst. Stadsuitbreiding, uitbreiding van Schiphol en toenemende bebossing in de Haarlemmermeer en bebossing en moerasontwikkeling in de Houtrakpolder zullen immers grote veranderingen in de vogelstand te weeg brengen.

Dankwoord

Ten eerste gaat dank uit naar Bert Jan Bol voor het regelen van toestemming om op bepaalde bedrijven te inventariseren en naar de boeren die welwillend deze toestemming gegeven hebben. Daarnaast worden de volgende inventariseranten bedankt: Frank Alink, Ed Brugman, Fred Cottaar, Co Dooms, Evert van Huijssteeden, Peter de Jong, Coen Looij, Marcel Schalkwijk, Yvonne Schutter, Pieter Thomas, Gerrie Visser en Piet van Vliet.

Geraadpleegde literatuur

- Blekendaal, P.H., zonder jaar. De vogels van de Haarlemmermeerpolder. Avifaunistisch overzicht over de jaren 1966 t/m 1969. Verslag, Amsterdam.
- Dijk, A.J. van, 1993. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Looij, C., 1989. Weidevogelgebieden rond Haarlem. Ontwikkeling en broedvogeltellingen in 5 graslandgebieden. Fitis 25(2): 62-83.
- Scharenburg, K. van, J. van 't Hoff, B. Koks & A. van Klinken, 1990. Akkervogels in Groningen. Rapport van de Werkgroep Akkervogels, Groningen.

Hans Groot, J.T. Cremerlaan 72, 2071 SP Santpoort-Noord

Tabel 2. Aantal territoria in de bouwlandplots in de Haarlemmermeer en Houtrakpolder in 1993. Voor de akkervogels is tevens de dichtheid in aantal territoria per 100 ha gegeven. Voor plotnummers zie figuur 1. Plot 3 bestond uit 13.5 ha bouwland en 4.5 ha boomgaard. Dichtheden (dcht.) zijn alleen gegeven voor de soorten die op de akkers broeden.

Plot Oppervlakte (ha) Soort	2	3	4	5	7	8	9	11	Tot	Dcht.
Bergeend	0	1	0	2	0	1	1	2	7	1.7
Wilde Eend	3	4	3	2	4	3	9	5	33	7.8
Wintertaling	0	0	1	0	1	0	0	0	2	0.5
Torenvalk	1	1	0	0	1	1	0	1	5	nvt
Fazant	2	1	2	2	3	9	1	0	20	4.7
Patrijs	3	0	0	1	1	0	0	0	5	1.2
Kwartel	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0.2
Meerkoet	1	0	2	3	2	2	0	1	11	2.6
Waterhoen	0	0	0	3	3	2	0	0	10	2.4
Scholekster	0	0	0	1	1	0	15	1	18	4.2
Kluut	12	0	0	0	0	0	4	0	22	3.7
Kievit	2	0	4	1	2	3	27	2	41	9.7
Tureluur	0	0	3	0	0	0	3	0	6	1.4
Houtduif	0	0	1	1	1	2	2	1	8	nvt
Tortelduif	0	0	0	0	0	1	0	0	1	nvt
Veldleeuwerik	3	1	6	2	5	3	13	1	34	8.0
Gierzwaluw	0	0	0	0	0	1	0	0	1	nvt
Boerenzwaluw	0	0	0	1	0	0	0	0	1	nvt
Huiszwaluw	0	0	0	3	0	0	0	0	0	nvt
Graspieper	0	0	2	2	4	1	2	1	12	2.8
Gele Kwikstaart	7	0	5	3	3	5	7	5	35	8.3
Witte Kwikstaart	2	0	0	1	1	1	1	1	7	nvt
Heggenus	1	4	1	0	2	1	0	1	10	nvt
Winterkoning	0	0	0	0	1	1	0	0	2	nvt
Rietzanger	0	0	0	0	0	0	1	0	1	nvt
Bosrietzanger	0	0	0	2	0	0	0	0	2	nvt
Kleine Karekiet	0	0	0	0	0	0	2	0	2	nvt
Spotvogel	1	0	0	0	1	0	0	0	2	nvt
Tuinfluitier	0	0	0	0	1	0	0	0	1	nvt
Gr. Vliegenvanger	0	0	0	1	1	1	0	0	3	nvt
Merel	0	10	1	0	2	2	0	1	16	nvt
Koolmees	0	2	0	0	2	2	0	1	7	nvt
Pimpelmees	0	0	0	0	1	0	0	0	1	nvt
Boomkruiper	0	0	0	0	1	0	0	0	1	nvt
Kauw	2	5	2	0	2	1	0	0	12	nvt
Zwarte Kraai	0	0	0	0	1	1	0	0	2	nvt
Ekster	0	0	0	0	1	0	1	0	2	nvt
Spreeuw	0	3	1	2	2	1	1	0	10	nvt
Ringmus	0	2	0	0	4	2	0	0	8	nvt
Huismus	9	9	0	8	3	0	0	25	46	nvt
Vink	0	0	0	0	0	0	0	1	1	nvt
Groenling	0	0	0	1	0	2	2	0	5	nvt
Putter	0	0	0	0	1	1	0	0	2	nvt
Kneu	0	0	0	1	0	0	0	0	1	nvt

Tabel 3. Aantal territoria in de boomgaard Appelenburgh (plot 1) en de Eendenkooi van Stokman (plot 10).

Oppervlakte (ha)	Appelenburgh 7	Stokman 4
Soort		
Wilde Eend	1	6
Torenvalk	1	-
Fazant	1	-
Waterhoen	1	-
Houtduif	3	2
Witte Kwikstaart	1	-
Heggemus	-	2
Winterkoning	10	11
Tuinfluitier	-	3
Zwartkop	2	1
Spotvogel	-	3
Fitis	3	2
Tjiftjaf	-	2
Roodborst	-	1
Merel	10	5
Koolmees	5	4
Pimpelmees	3	-
Ekster	1	-
Spreeuw	3	-
Ringmus	2	-
Huismus	6	-
Groenling	1	-
Vink	3	-